

Mladen ANČIĆ, Putanja klatna. Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV. stoljeću. Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru – ZIRAL Zajednica izdanja ranjeni labud, Zadar – Mostar 1997., str. 298 + 2 zemljovida + 6 sl.

Zahvaljujući zadarskom Zavodu za povijesne znanosti HAZU te mostarskoj franjevačkoj izdavačkoj kući ZIRAL – Zajednica izdanja ranjeni labud, krajem 1997. ugledala je svjetlo dana dopunjena doktorska disertacija Mladena Ančića, koju je pod naslovom *Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u doba anžuvske vlasti (1300–1387)* u svibnju 1996. obranio na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Predmet istraživanja ove Ančićeve studije su politički odnosi između Ugarsko-hrvatskog kraljevstva i Bosne tijekom 14. st. U pristupu pojedinim događajima autor zahvaća i ranija razdoblja poglavito, 12. i 13. st.

Mladen Ančić je dodiplomske studije okončao 1980. na Filozofskom fakultetu u Sarajevu a poslijediplomski studij srednjovjekovne povijesti na Filozofskom fakultetu u Beogradu 1985. Od početka 1987. do svibnja 1993. bio je djelatnikom sarajevskog Instituta za istoriju. Od svibnja 1993. je djelatnik Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, gdje je angažiran na znanstvenom projektu *Povijest Dalmacije*. Predmet njegova istraživanja na ovom projektu je odnos srednjovjekovnih dalmatinskih gradova s njihovim zaleđem. I prije formalnog stjecanja doktorata Ančić je izrastao u priznatog medievistu. Objavio je niz znanstvenih i stručnih radova iz srednjovjekovne povijesti po različitim publikacijama (*Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu, Glasnik arhiv i Društva arhivskih radnika BiH – Sarajevo; Istorijski zbornik – Banjaluka; Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, Starohrvatska prosvjeta, Acta historico-oecologica Jugoslaviae, Historijski zbornik, Hortus Artium Medievalium, Povijesni prilozi, »Radovi» Zavoda za hrvatsku povijest – Zagreb; Zgodovinski časopis – Ljubljana; Istorijski časopis – Beograd*; te u zbornicima simpozija: *Sedam stoljeća bosanskih franjevaca 1291–1991 – Sarajevo 1994., Herceg-Bosna ili ... – Mostar 1996., Ljubuški kraj, ljudi i vrijeme – Mostar/Zagreb 1996., Zvonimir, kralj Hrvatski – Zagreb 1997. i dr.*)

Ančićeva *Putanja klatna* je rezultat njegovih istraživanja provedenih u sklopu velikog projekta *Društveni cilj XIII/2 »Historija Bosne i Hercegovine«* kojeg je nosilac bila Republička zajednica za nauku Bosne i Hercegovine. Nastala je na osnovi autorovih istraživanja obavljenih u dubrovačkom Povijesnom arhivu, zadarskom Povijesnom arhivu, splitskom Kaptolskom arhivu, Arhivu Hrvatske u Zagrebu, Arhivu HAZU u Zagrebu te Magyar Ország leveltar u Budimpešti kao i na objavljenoj izvornoj građi, starim kronikama, mnogobrojnoj literaturi i dr.

Putanja klatna je koncipirana u osam poglavlja iza kojih slijede zaključna razmatranja, poseban prilog naslovljen kao *Excurs. Narav kraljeve vlasti u Hrvatskoj tijekom 12. i 13. st.*, kraći sažetak na engleskom jeziku, prilozi, popis citiranih arhivskih fondova, objavljenih izvora i literature, registri, dva zemljovida te osam reprodukcija.

U *Historiografskim pretpostavkama* (str. 7.–36.) Ančić se kritički osvrće na povijesne studije posvećene srednjovjekovnoj Bosni prema nacionalnoj pripadnosti autora. Za srpske povjesničare (N. Radojčić, V. Čorović, M. Dinić, S. Ćirković) konstatira da se

nisu uspjeli izdignuti na razinu znanstvene autonomije nego da su uglavnom bili produžena ruka velikosrpstva s ciljem stvaranja intelektualnih pretpostavki za ekspanziju srpske države. Starije mađarske povjesničare vidi u primarnoj ulozi isticanja prav krune sv. Stjepana na Bosnu, dok se o mlađim (E. Fügedi, J. Szücz, L. Makkai) izražava afirmativno. Za hrvatske povjesničare, od kojih je najviše pažnje posvetio N. Klaić, podvlači da su se nalazili u procjepu između glavnih razvojnih smjerova srpske i mađarske historiografije. Ni hrvatski povjesničari starijeg naraštaja (V. Klaić, F. Šišić) po Ančiću nisu bili imuni od dnevno-političkih sukobljavanja oko pitanja državne zajednice Hrvatske i Mađarske pa su uglavnom bili zaokupljeni negiranjem prava krune sv. Stjepana na Bosnu te pobijanjem srpskih presezanja na Bosnu. Nakon raspada Austro-Ugarske hrvatski se povjesničari, koji su bili bez ikakvih institucionalnih potpora, usmjeravaju na dokazivanje narodnosne i povijesne zasebnosti Hrvata i Hrvatske. Kao potvrdu svojoj konstataciji Ančić posize za sudbinom i stranicama sarajevske *Povijesti hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine* (napisane 1937. a objavljene 1942.). Za Ančića je indikativno da u njezinom stvaranju ne sudjeluju tadašnji vodeći hrvatski medievisti poput Lj. Hauptmana i M. Barade, dok se F. Šišić dotaknuo samo izvora. Unatoč tomu, prema Ančiću, hrvatska je medievistika nakon 1945. bila zatečena nasilnom smjenom naraštaja uključujući i eliminiranje redovitog profesora sa Filozofskog fakulteta Lj. Hauptmana te njegovo brisanje iz članstva HAZU (JAZU). Novi naraštaj hrvatskih medievista (J. Šidak, M. Brandt, P. Anđelić, D. Mandić, Đ. Basler) poučena prethodnim, okrenuo se istraživanju kulturnih i vjerskih tema pokušavajući se na taj način suprotstaviti sve agresivnijoj srpskoj historiografskoj promidžbi. U ovom donekle izdvaja fra D. Mandića koji je stvarao u progonstvu. Ančić se osobito žestoko suprotstavlja kontroverzним stavovima N. Klaić o srednjovjekovnoj Bosni (i Hrvatskoj – u *Excursu*), koja svoje zaključke izvodi iz proizvoljnih stavova svemoćnoga komunističkog književnika Miroslava Krleža. Po Ančiću N. Klaić na sve moguće i nemoguće načine dovija dokazati kako u srednjovjekovnoj Bosni katoličke crkve uopće nije bilo, dovodeći tako u pitanje i nazočnost franjevac u njoj, što je više od proizvoljnosti. Krležino pak poimanje bosanskog srednjovjekovlja je više nego diletantsko. Tako Krleža, po Ančiću, bosanskog bana Stjepana II. (po Ančiću IV.) vidi kao bosanskog heretika i bandita («Stipe»). U skladu s tim i srednjovjekovnu Bosnu vidi kao posljednjega tobožnje uporište izvornog i nekrivotvorenoga narodnog duha, »područja na kojem su Hrvati zadržali svoje prvotne značajke neiskvarene pogubnim djelovanjem latinske Katoličke Crkve«. Na kraju se Ančić osvrće i na muslimanske medieviste (Š. Bešliagić, Đ. Mazalić, E. Imamović) koji srednjovjekovnu Bosnu vide izvan prostornih i vremenskih odrednica samo kao ruralnu zemlju. Njihove se postavke uglavnom poklapaju s onima M. Krleža. Ančić na kraju apostrofira E. Imamovića profesora sarajevskog Filozofskog fakulteta kojim je bosanska medievistika spala na najniže grane predstavljajući »tek karikiranu verziju starije srpske nacionalno-utilitarne povijesne literature«. Sličnu konstataciju o ovom autoru Ančić je izrekao u nekoliko navrata i ranije. Gotovo na isti način Ančić govori i o Amerikancu J. V. A. Fineu koji ne posjeduje ni elementarnih znanja povijesnog zemljopisa. Šteta što se autor ovom prigodom nije kritički osvrnuo i na druge bosanske medieviste poput M. Perojevića, A. Babića, M. Vege, D. Kovačević-Kojić, M. Šunjića, P. Anđelića, N. Miletić, P. Živkovića, P. Čoškovića, Đ. Tošića i dr.

Drugo poglavlje (str. 37–54) naslovljeno *Uvodnim napomenama* sastavljeno je od dva dijela. Posvećeno je analizi odnosa papinske i kraljevske vlasti tijekom 14. st. u Europi i njihovu komplementiranju na primjeru ugarsko-hrvatskog kralja tijekom zamjene dinastije Arpadovića dinastijom Anžuvina u osobi Karla Roberta 1308. Potom se prihvaća i istraživanja kraljevske vlasti kao takve u duhu sintagme *Dei gracia* i njezinog odnosa prema ugaskom plemstvu i njegovim pravima. U drugom dijelu ovoga poglavlja analizira vlast bosanskog bana sa istih polazišta (*po milosti Božjoj*) te njezinu potpadanje u ovisnost o bosanskim velikašima.

Treće poglavlje (str. 55.–79.) naslovljeno *Historijskim iskustvom*, sastavljeno je od šest dijelova. U prvom se istražuje sadržaj izričaja *bosanski dukat* koji se pojavljuje 1139. a koji je šireg značenja od *bosanske banovine*. U sljedećem dijelu sagledan je *bosanski dukat* tijekom 12. i 13. st. kojim se inače iskazivalo vrhovništvo Arpadovića na prostorima južno od Save. U tom kontekstu Ančić vidi i pojavljivanje *Rame* kao sinonima za *Bosnu* u titulama ugarsko-hrvatskih kraljeva. U trećem dijelu ovoga poglavlja analizirani su ugarski križarski pohodi na prostorima južno od Save, koji su inače poduzimani pod snažnim pritiscima papa (osobito Grugura IX.) i drugih crkvenih visokodostojanstvenika. Ančić, za razliku od drugih povjesničara, u ovim pohodima zaista vidi nastojanje eliminiranja tamošnjih krivovjercata a ne osvajanje Bosne i pokoravanje njezinog bana. Svoj zaključak potkrepljuje i činjenicom da je bosanski ban Ninoslav upravo zaslugom budimskog dvora bio počašćen titulom *velikog bana (dux)*. Za pogoršanje odnosa između ugarsko-hrvatskog kralja i bosanskog bana Ančić krivnju vidi na strani bana koji se neoprezno upleo u sukobe između Trogirana i Splitsana odstupivši time od kraljevih uputa. Bosanski je ban (*dux*) bio podložnikom ugarsko-hrvatskog kralja, a Bosna je, po Ančiću, bila temeljni dio ugarskog *archiregnuma*. Egzistiranje bosanskog *dukata* tijekom druge polovice 13. st. vidi kao apanažu ženskoj grani kraljevske dinastije. Tada su već bili uspostavljeni feudalni odnosi između ugarsko-hrvatskog kralja kao *seniora* i bosanskoga nasljednog bana kao *vazala*. Kako po Ančiću nepovoljne prilike za bosanski *ducat* kao instituciju i organizacijsku formu vlasti nastupaju krajem 13. st., on se sve više vezuje uz prostore Usore i Soli.

Četvrto poglavlje (str. 80–104), sastavljeno od dva dijela, naslovljeno je kao *Bosna u »gospodstvu« Šubića*. U prvom dijelu analiziraju se okolnosti u kojima se Bosna našla u vrijeme smrti Ladislava IV. Kumanca 1290. te osporavanju prava na krunu sv. Stjepana Andriji III. Mlečaninu (1290.–1301.) od napuljske anžuvinske dinastije koja svojim pristašama, velikašima južno od Save, daje velike povlastice. Osvrće se i na posjede srpskog raskralja Dragutina te na vjerske prilike koje su u njima vladale. Analizira i uzdizanje hrvatskih velikaša Babonjića, okolnosti uključivanja Bosne u »gospodstvo« Šubića te nesuglasice Babonjića i Šubića oko posjeda u Pounju. Potom se analiziraju odnosi rodonočelnika Šubić Pavla i njegova nasljednika Mladena II, prema kralju Karlu Robertu tijekom prva dva desetljeća 14. st. U drugom dijelu ovoga poglavlja autor analizira organizaciju vlasti Šubića u novostečenim krajevima, te istražuje odnos Šubića prema humskoj zemlji, a posebice odnos Pavla Šubića prema bosanskom banu Stjepanu III. Potom se analizira uspon Mladena II. na položaj »bana Hrvata i cijele Bosne«. Autor konstatira da su i Šubići bili podložni kralju Karlu Robertu, potkrepljujući to činjenicom da se Šubići nikada nisu ohrabрили u svoju titulaturu uvrstiti formulu *Dei gratia* koju inače običavaju imati suvereni vladari. Na kraju je analizirana sudbina Mladena II. Šubića u okolnostima njegova pretvaranja u zarobljenika Karla Roberta koji je i na taj način učvršćivao svoju kraljevsku vlast kojoj podvrgava oligarhe i restaurira kraljevska dobra u vremenu od 1310. do 1320.

Peto poglavlje (str. 105–139) naslovljeno je *Restauracijom modela. Doba vladavine bana Stjepana IV*. U uvodnom dijelu analizira se pretvaranje *bosanskog dukata* u *bosanske zemlje* za bana Stjepana IV. Konstatira se da su upravo one bile odlučujuće za *gospodstvo* Anžuvinaca na jugoistoku Europe nasuprot Mlečanima. Potom se analizira pretvaranje Mladena II. Šubića od najizrazitijeg pobornika anžuvinske politike u Bosni u kraljevog neprijatelja a potom i zarobljenika. Konstatira se da se jačanjem Mladena II. Šubića ugarsko-hrvatski kralj Karlo Robert osjetio snažno ugroženim na prostorima južno od Save, te da mu se u obnovi vlasti kao glavni oslonac našao bosanski ban Stjepan IV. Potom se analiziraju odnosi između bana Stjepana IV. i Hrvatinića te *plemenite slobode*. Potom se istražuje pad bana Ivana Babonića i vlastele Babonića odnosno jačanje Fridriha Krčkog sa zapada i bana Stjepana IV. s istoka na štetu Babonića. U završnom dijelu analizira se vlast Stjepana IV. u vremenu od 1322. do 1326. kad se on pojavljuje kao *gospodin* Bosne, Usore i Soli, Huma, potom kao *dux*, a na

kraju kao *princeps*. I u ovom procesu Ančić Stjepana IV. vidi samo kao zastupnika interesa samoga kralja Karla Roberta u Bosni nakon eliminiranja Mladena II. Šubića.

Šesto poglavlje (str. 139.–173.) naslovljeno *Dobom nespোরазума* sastavljeno je od dva dijela. U prvom se analizira odnos ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika prema bosanskom banu Stjepanu IV., a u drugom njegov odnos prema mladom bosanskom banu Tvrtku I. Analizira se i prelazak baštine preminuloga hrvatskog velikaša Nelipca u kraljeve ruke. U to vrijeme, po autoru, bosanski se ban Stjepan IV. i počinje distancirati od kralja, što se odrazilo i u njegovom posezanju za formulom *Dei gratia* koja je inače bila rezervirana samo za njegova seniora – kralja. Potom slijedi analiza odnosa dalmatinskih komuna prema ovim događanjima odnosno pojava kralja Ludovika s vojskom pod Zadrom 1346. u pokušaju potiskivanja Mlečana iz Dalmacije. U sklopu ovih događaja analiziran je i pokušaj povezivanja bana Stjepana IV. s Mlečanima koji ga nastoje pridobiti na svoju stranu. U ovome Ančić vidi izravnu *nevjeru* bana prema njegovom senioru ugarsko-hrvatskog kralja. Ovo istraživanje završava se analiziranjem ženidbe kralja Ludovika kćerkom bana Stjepana IV. Elizabetom 1353., u čemu Ančić, s obzirom na obvezu odstupanja u vidu miraza kralju zapadnog Huma do Neretve, vidi preskupo plaćenu cijenu za bosanskog bana. Drugi dio ovoga poglavlja posvećen je prvom desetljeću banovanja Tvrtka I. i nastojanju posredstvom majke Jelene na ishodovanju priznanja svog položaja kod kralja. Prema autoru u to je vrijeme banova vlast slabila, s obzirom da su tijekom tog razdoblja u kraljevo *gospodstvo* prešli neki Tvrtkovi vazali, a i bosanski biskup u Đakovu, Petar, prema banu se postavio izrazito neprijateljski. Biskup je, u sporazum postignut između bana i kralja 1357., uključio i problem *crkve bosanske* kao heretičke sljedbe koju treba progoniti. Ovo poglavlje završava se analizom vojnog pohoda kralja Ludovika na Bosnu. Autor pohod tumači kao uspješnu *vojnu*, a nikako kao *rat* s obzirom da su glavni ciljevi bili pustošenja i nanošenje štete, a nikako osvajanje.

Sedmo poglavlje (str. 174.–201.) naslovljeno *Dobom ustupaka* sastoji se od pet dijelova. Na početku se analizira progresivno slabljenje banovog autoriteta, ponajprije radi velikih ustupaka kralju te odstupanja zapadnog Huma u vidu miraza. U slamanju pobune protiv bana Tvrtka i njegovu ponovnom usponu, prema autoru, odlučujuća je bila vojna podrška kralja Ludovika koji je dospio do samog Bobovca, a što priznaje i sam Tvrtko u svojoj titulaturi (*Tuertco Dei et domini nostri Ludovici regis gratia banus Bosnae*). Za položaj bosanskog bana prema ugarsko-hrvatskom banu Ančić konstatira da je on, za razliku od hrvatsko-slavonskog, slavonskog, mačvanskog i drugih iza sebe imao dinastičku tradiciju. U sljedećem dijelu raspravlja se o Sigismundovom slamanju pobune ugarskog i hrvatskog plemstva te otkazivanju vjernosti Tvrtka I. Ludovikovo nasljednici Mariji, kraljici majci Elizabeti i samom Sigismundu. U ženidbi Tvrtka I. kćerkom bugarskoga vidinskog cara Ivana Stracimira, Dorotejom, autor vidi zapravo jačanje protuosmanlijskog saveza na jugoistoku Ludovikove države kojeg uz Tvrtka još čine vlaški vojvoda Radul te srpski knez Lazar. Kako je do sklapanja ovoga braka došlo posredstvom kralja Ludovika, Ančić i u tomu zapravo vidi kraljevo seniorstvo nad Bosnom. U ovom poglavlju analizira i krvavi međusobni obračun žitelja Kola na *Dl'mni* (Duvanjsko polje) dovodeći ga zapravo u svezu s Tvrtkovim darivanjem sela *El'senice* bosanskom biskupu Petru u Đakovu koji je vjenčao Tvrtka i Doroteju. U četvrtom dijelu ovoga poglavlja autor analizira krunjenje Tvrtka I. 1377., u čemu također vidi sudioništvo samoga ugarsko-hrvatskog kralja kao Tvrtkova seniora, a njega tek kao kraljeva *kletvenika*. Podatke o ovom pronaalazi u izgubljennoj *Istoriji Kotromanića* prenešenoj dobrim dijelom u djelu dubrovačkog benediktinca Maura Orbina. U petom se dijelu ovoga poglavlja autor pozabavio analizom međusobnih ustupaka bosanskog bana i ugarsko-hrvatskog dvora. Po autoru Tvrtko I. prihvaća činjenicu određivanja zapadnih granica svoje zemlje sukladno volji ugarsko-hrvatskog kralja, čime on još jednom priznaje vrhovništvo krune sv. Stjepana nad Bosnom.

Osmo poglavlje (str. 202.–233.) naslovljeno *Širenjem napukline (1382.–1387.)* sastoji se od tri dijela. U prvom se analiziraju događaji koji su uslijedili poslije Ludovik-

ove smrti. Uzrok sukobljavanja Tvrtka I. sa ugarsko-hrvatskim vladarem autor nalazi u Tvrtkovom poimanju Bosne nakon krunjenja 1377. ne više kao ugarske krunske zemlje nego kao vazalnog člana *Archiregnuma Hungaricuma*. Potom se analiziraju odnosi između Kotora, Dubrovnika i bosanskog dvora tijekom velikog rata između pomorskih republika Đenove i Venecije. U sljedećem dijelu analiziraju se gospodarske prilike s obzirom da je 14. st. bilo vrhunac razvoja srednjovjekovnih urbanih i neagrarnih naselja koja postaju žarištima društvenoga života. Najveće su se promjene osjetile u obalnim gradovima Dalmacije koji izrastaju u posrednike između kopnenog zaleđa i Europe u čemu trgovina igra presudnu ulogu. Sljedeći dio ovog poglavlja posvećen je smrti Ludovika Velikog i krunjenju njegove kćerke Marije te prilikama u dalmatinskim komunama koje iščekuju reakciju Venecije na istočnoj jadranskoj obali i kralja Tvrtka. Analiziraju se i Tvrtkova nastojanja oko povrata zapadnog Huma kojeg je bio prisiljen odstupiti Ludoviku za miraz. Autor konstatira da Tvrtko do 1385. zapadni Hum nije pokušavao povratiti. Predmet analize u ovom poglavlju je i pitanje položaja i uloge Brštanika na donjoj Neretvi kao Tvrtkovog trgovištu za sol i njegovu pokušaju stvaranja vlastite flote. Nakon toga analiziraju se okolnosti širenja posjeda i pada dvorskog palatina Nikole Gorjanskog u čemu je Tvrtko, ako se izuzme sklapanje saveza s Nikolom Gorjanskim 1385. u Sutjesci, bio uglavnom pasivan.

Ančić raspravu o odnosima između Bosne i Ugarsko-hrvatskog kraljevstva tijekom 14. st. okončava *Zaključnim razmatranjima* (str. 234–241) u kojima konstatira da je bosanska banovina (od 1377. kraljevina) bila samo jedna od pridruženih zemalja *Archiregnuma Hungaricuma* s ograničenim suverenitetom. Tijekom 12. i 13. st. Bosna je prema Ančiću posebno herceštvo (*ducatus*) kojemu su povremeno na čelu bili članovi pobočne (ženske) loze Arpadovića. Od 12. st. nasljednu bosansku bansko-kraljevsku dinastiju vidi najčvršćom sponom u vazalnom odnosu Bosne s Ugarsko-hrvatskim kraljevstvom. Za razliku od Hrvatske 12. i 13. st. Bosna je po autoru *pridružena* zemlja Ugarsko-hrvatskog kraljevstva. Kao najzrazitije osobe u vremenu koje je bilo predmetom autorovih istraživanja izdvajaju se s bosanske strane Stjepan IV. i Tvrtko I., a s ugarsko-hrvatske kraljevi Karlo Robert i Ludovik Veliki. U ovom odnosu banovi su bili podložni potvrdi svoga položaja od kraljeva kojima su bili obvezatni pružati vojnu pomoć te sudjelovati na ceremonijalnim svečanostima. S druge strane ugarsko-hrvatski kraljevi su bili obvezatni pružati pomoć bosanskim banovima u najkritičnijim situacijama, a imali su i presudno pravo odabira i njihovih bračnih partnera. Na međusobne odnose Bosne i Ugarsko-hrvatskog kraljevstva prema Ančiću, vrlo aktivno su utjecali kako osobni odnosi kraljeva i banova tako i vanjski čimbenici, ponajprije Venecije i napuljski konkurentski ogranak anžuvinske dinastije. U odnosu na ugarsko-hrvatske kraljeve bosanske vladare tijekom 14. st. vidi s ograničenim suverenitetom što je bila uobičajena praksa tadašnjega suvremenog okružja.

Na kraju ove zanimljive studije priložena je kraća rasprava (*Excurs. Narav kraljevske vlasti u Hrvatskoj XII. i XIII. Stoljeća*, str. 241–253) o vlasti ugarsko-hrvatskog kralja na području Hrvatske. U ovom prilogu autor uglavnom polemizira sa stavovima N. Klaić oko pitanja stvarne vlasti ugarskog kralja u Hrvatskoj u vremenu od 1102. do uspona Anžuvinaca. N. Klaić, prema Ančiću, u pristupu ovom problemu najprije izlaže gotove postavke za koje potom odabire i prilagođuje izvorni materijal i dokaze. U argumentiranju kojim se suprotstavlja stavovima N. Klaić Ančić poseže za darovnicama kraljeva Bele III. i Andrije II. templarima u Senju i Klisu. Potom dokazuje i ubiranje kraljevskih daća, uključujući i marturine, od Kolomanova vremena i na području Hrvatske.

Autor zadanoj temi, koja nesumnjivo predstavlja novinu i izvornost u bosanskoj medievistici, pristupa bez prethodnih opterećenja puštajući izvorima da ga dovedu do zaključaka. Upravo je ta metoda autora i dovela do simptomatičnog naslova ove studije. U njoj bosanske banove (kralja) i Bosnu poistovjećuje s klatnom čija je putanja vodila od političkog okružja vazalske ovisnosti od ugarsko-hrvatskog kralja i *Archiregnuma Hungaricuma*. Ovo djelo je dokaz da istraživaču događaj ne mora biti i krajnji

cilj nego tek putokaz za utvrđivanje širega društvenog konteksta. Iz ovog djela vidljivo je da srednji vijek nije apsolutno svijet nereda nego svijet dobro uređenih odnosa. Za Anđićevu *Putanju klatna* mora se konstatirati da je novost u bosanskoj medievistici. Ona je u svakom slučaju i originalna s obzirom da je, utemeljena na izvornom materijalu, i da daje novi pogled na Bosnu. Očekujemo da će autor nastaviti istraživanja u začetom smjeru.

Ante Škegro

Igor Karaman, Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje; (studije o društvenoj i gospodarskoj povijesti XVIII.-XX. st.), Osijek 1997., 248 str.

Knjiga Igora Karamana *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje* predstavlja zbir studija o gospodarskoj i društvenoj povijesti Slavonije, Srijema i Baranje. Studije su kao plod autorova bavljenja tom problematikom i želje izdavača, Povijesnog arhiva u Osijeku, okupljene na jednom mjestu. Premda se studije nastavljaju na radove Šišića, Bösendorfera, Gavrilovića, Kempfa, Adamčeka, Firingera, Ercega i drugih, doprinos su proučavanju gospodarske povijesti Provincijala te velikih vlastelinstava kao nositelja glavne ekonomske snage tog prostora.

Studije su posložene dijakronijski te donose sliku ekonomskih kretanja u Slavoniji od vremena oslobođenja od Turaka (premda postoji kratki uvod koji se osvrće na tursko razdoblje u Slavoniji) pa do Drugoga svjetskog rata (s kratkim osvrtom i na razdoblje nakon rata). Ipak ponajviše prostora zauzima razdoblje osamnaestoga stoljeća i prve polovice devetnaestoga stoljeća kao vrijeme reinkorporacije Slavonije, a izdvajanja Vojne krajine, obnove županija, formiranja vlastelinstava i jačanja kapitala te vrijeme legalističkog uređenja tj. urbarijalne regulacije cjelokupnih odnosa u feudalnom društvu ondašnje Slavonije. Kombinacijom metoda povijesti obitelji i povijesti vlastelinstva autor zadire u složene odnose vladar-feudalac-kmet te u složene ekonomske prilike Europe i mjesta gospodarstva Slavonije u Europi. Slavonski veleposjedi su zaista bili dio Europe već po svojim vlasnicima i organizaciji posjeda koju oni donose sa sobom. Ponajveći posjedi bili su u rukama stranaca, tako se srijemski posjed, sa središtem u Iloku, nalazio u posjedu Odescalchih (već 1697. dobija knez Livije Odescalchi, sinovac pape Inocentija IX., vojvodstvo Srijema te se on naziva iločkim vlastelinom), vlastelinstvo Vukovar pripada grofu Küffsteinu do 1736. kada ga je kupio Karlo Filip grof Eltz, nadbiskup i knez izbornik od Mainza, valpovačko vlastelinstvo (kojemu je posvećeno čitavo poglavlje »Gospodarska djelatnost na podravskom veleposjedu Valpovo u doba oblikovanja i razvoja građanskog poretka, 1848.-1918./1945.«) pripada obitelji Hillebrand v. Prandau, ali se vlasništvo više puta mijenja što je slučaj i s virovitičkim vlastelinstvom čiji je prvi vlasnik knez Josip de Cordona. Jedini veleposjednici domaćeg porijekla su grofovi Pejačevići s vlastelinstvom Našice (posjedi se kasnije šire) te grofovi Jankovići s imanjima Daruvar, Pakrac i Sirač. Sa stvaranjem krupnih kasnofeudalnih vlastelinstava i utvrđivanjem granica između vojnog i županijskog zemljišta stvaraju se pretpostavke za početak nove etape u socijalno-ekonomskom i političkom razvoju Slavonije i Srijema. Dolazi do profilacije odnosa i interesa erara i vlastelina te sukoba vlastelinske i kontribucijske blagajne. Sukobi će kulminirati 1848. godine. Paralelno se javljaju i sukobi vlastelina i seljaka koji